

KASB TANLASH MUAMMOSI VA UNGA YONDASHUV

Mannonov Ulug'bek Abdulboqiyevich

Andijon viloyati Paxtaobod tumani MMTBga qarashli 40-umumiy o'rta ta'lim maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsning mehnat subyekti sifatida shakllanishi, kasb tanlashning psixologik mexanizmlari, kasbiy rivojlanish jarayonlari va shaxsiy tanlovning subyektiv omillari tahlil qilinadi. Kasb tanlash fenomeni, uning ijtimoiy va psixologik omillari, shuningdek, shaxsning kasbga psixologik tayyorgarligi o'rganiladi. Shuningdek, maqolada faoliyat yondashuvi nuqtai nazaridan tanlov kontseptsiyasi ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: mehnat subyekti, sotsiologiya, psixologiya, kasb tanlash, kasbiy rivojlanish, psixologik mexanizmlar, motivlar, ma'nolar, qadriyatlar, ijtimoiy holat, tanlov.

Asosiy qism

Shaxsning mehnat subyekti sifatida shakllanishi jarayonlari ko'plab psixologik va sotsiologik tadqiqotlar mavzusi bo'lib kelmoqda. Bunday jarayonlar, ayniqsa, kasb tanlash bilan bog'liq masalalarda katta ahamiyat kasb etadi. Kasb tanlash jarayoni shaxsning hayotiy yo'lini belgilovchi muhim voqealardan biri bo'lib, u insonning ijtimoiy hayotga integratsiyasini, shaxsiy muvaffaqiyatini va uning jamiyatdagi rolini shakllantiradi. Bugungi kunda, jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar tufayli kasb tanlash masalasi alohida dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan.

Kasb tanlash faqatgina individual qaror sifatida qaralmay, balki u bir qator ijtimoiy, psixologik, madaniy va iqtisodiy omillar tomonidan shakllanadi. Shaxsning kasbga tanlov qilishi, uning shaxsiy ehtiyojlari, ijtimoiy talablar va madaniy qadriyatlar bilan bevosita bog'liq. Shunday qilib, kasb tanlash jarayoni shaxsning rivojlanishida eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi, chunki u insonning keyingi hayot yo'lini, uning jamiyatdagi o'rnini belgilaydi. Kasb tanlashdagi to'g'ri qarorlar shaxsning kelajakdagi muvaffaqiyatiga, uning ijtimoiy faoliyatiga va xohish-istaklariga ta'sir qiladi.

E.I. Xolovaxaning ta'kidlashicha, kasb tanlash – bu shaxsning hayotidagi birinchi va eng muhim tanlovlardan biridir. Bu jarayon ijtimoiy ehtiyojlar va shaxsiy talablar o'rtasidagi ziddiyatlarni hal qilishni talab qiladi. Kasb tanlash o'quvchining kelajagi uchun muhim qaror bo'lib, u nafaqat kasbga oid bilim va ko'nikmalarni egallashni, balki shaxsiy rivojlanishning yuqori bosqichiga o'tishni ham anglatadi.

Kasb tanlash jarayoni yoshga bog'liq ravishda o'zgaradi va bu jarayonni o'rganish psixologlarning diqqat markazida turadi. L.I. Bojovich, I.S. Kon va boshqa

psixologlarning tadqiqotlarida katta yoshdagi maktab o'quvchilari o'z taqdirini mustaqil ravishda belgilash zaruriyatini kuchli his qilishadi. Bu esa, kasb tanlashda shaxsiy qarorlar va shaxsiy ehtiyojlarning qanday hal qilinishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, kasb tanlash jarayonida shaxsning o'z taqdirini boshqarish, o'z orzulari va qobiliyatlarini hisobga olish kabi omillar ham katta ahamiyatga ega.

Zamonaviy psixologiyada kasb tanlash masalasi, ko'pincha shaxsiy tanlov (personal choice) fenomeni sifatida ko'riladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, kasb tanlash jarayonida shaxsiy omillar katta rol o'ynaydi. Psixologlar (masalan, E.A. Klimov, I.V. Kuznetsova) kasb tanlashni shaxsning o'zini ifodalash, o'zining individual ehtiyojlarini va imkoniyatlarini hisobga olish jarayoni deb ta'riflaydilar. Strukturaviy nazariyalar esa (S.Axelrod, E.Ginzberg, V.Ginzburg) kasbiy rivojlanishni shaxsning hayotidagi muayyan bosqichlarga ajratib, kasb tanlash jarayonining rivojlanish sxemalarini taklif qiladilar.

Motivatsion nazariyalar (V.V. Vroom, A. Maslow, F. Herzberg) kasb tanlashda shaxsning ichki motivatsiyasi va ehtiyojlarini tahlil qiladi. Kasb tanlash jarayonida shaxsning o'zini anglash, uning psixologik tayyorgarligi va faolligi, shuningdek, jamiyatning unga qo'yayotgan talablarini qondirishning ahamiyati kattadir. Bu nazariyalar shaxsning faolligi va motivatsion omillari orqali tanlovning subyektiv va interaktiv tomonlarini yoritib beradi.

Individuallik nazariyalari (K.Rogers, J.Super, L.Taylor) esa kasb tanlashni "o'zini o'zi anglash" jarayoni sifatida ko'rib chiqadi va shaxsning o'z-o'zini boshqarish qobiliyatini o'rganadi. Bu nazariyalar kasb tanlashni faqat tashqi omillarga bog'lanmagan holda, balki shaxsning ichki dunyosidagi qarorlar va tanlovlar sifatida tahlil qiladi.

Kasb tanlashda psixologik tayyorgarlik muhim rol o'ynaydi. Bu tayyorgarlik shaxsning kognitiv, motivatsion va faollik komponentlari orqali shakllanadi. Psixologik tayyorgarlikning mavjudligi kasb tanlash jarayonini to'g'ri yo'naltirishda, shaxsning psixologik holatiga moslashishda va jamiyatning yangi talablariga javob berishda katta ahamiyatga ega. Shuningdek, kasb tanlash jarayonining muvaffaqiyati, shaxsning ichki va tashqi omillar o'rtasidagi muvozanatni saqlashga bog'liq.

Bugungi kunda kasb tanlashning ijtimoiy-madaniy kontekstini o'rganish, shuningdek, shaxsning o'zini o'zi rivojlantirishning yangi imkoniyatlarini yaratish, ta'lim jarayonini qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Shaxsning kasb tanlashga tayyorligi va uning o'z ehtiyojlarini qondirishga qodirligi ta'lim tizimi orqali shakllanadi. Ta'lim jarayonida psixologik qo'llab-quvvatlash va shaxsni kasbga yo'naltirishning yangi metodikasi shakllanib bormoqda, bu esa kelajakdagi muvaffaqiyatli kasbiy faoliyat uchun zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kaykovus. (X. asr). *Qobusnoma*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.

2. Shavkat Mirziyoyev. (2020). *O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida* PF-6108 son farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2022). *2022-2026 yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturi* PF-134 son.
4. Vazirlar Mahkamasi. (2022). *Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 10-11 sinf o'quvchilarini kasb-hunarga tayyorlash chora-tadbirlari to'g'risida* 792-son qarori.
5. Maktabgacha va Maktab ta'limi vazirligi. (2023). *Kasbga yo'naltirish tizimi va ta'lim dasturlarining samaradorligi* 238-son qarori.
6. D.J. Guzman. (2020). *Zamonaviy kasblar va mehnat bozorining evolyutsiyasi*. International Journal of Education and Employment, 12(3), 45-58.
7. Kuzmin, S. & Petrova, I. (2018). *Kasbga yo'naltirish va uning ta'limdagi roli*. Pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar, 6(1), 112-124.
8. Toshkent davlat pedagogika universiteti. (2021). *Kasbga yo'naltirish va uning zamonaviy metodlari*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
9. Mukhamedova, G. (2019). *Mehnat bozorida talab qilingan kasblar va ularga yo'naltirish*. Ta'lim sohasidagi yangiliklar va ilmiy tadqiqotlar, 14(2), 30-40.
10. T. Khasanov. (2020). *O'quvchilarni zamonaviy kasblarga tayyorlash va kasbga yo'naltirishda interaktiv metodlar*. O'zbekiston ta'limi va innovatsiyalar, 8(3), 77-88.